

УДК 378.4 (477.46-21) (091) УДПУ : 930.2  
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.4.173>

Олена Джагунова\*

## ІСТОРІЯ УМАНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: КЛАСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ

**Анотація:** *Стаття є спробою аналізу, висвітлення та систематизації джерельної бази з історії Уманського педагогічного університету імені Павла Тичини. Авторка класифікувала та систематизувала комплекс джерел з історії університету, що дає змогу хронологічно відтворити становище вищої педагогічної освіти у радянський період на прикладі одного університету; процеси реформувань і перетворень системи вищої педагогічної освіти в незалежній Україні; процес організації та діяльності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, його навчальних підрозділів, створення навчально-матеріальної бази інституту, формування викладацького складу та контингенту студентів, організацію навчально-методичної і наукової роботи.*

**Ключові слова:** *педагогічна освіта, Уманський інститут, заклад вищої освіти, вища педагогічна освіта*

Сьогодні питання вивчення історії освіти, її значення, ролі та місця у житті суспільства знаходиться в центрі уваги багатьох вчених. Заслуговує уваги й історія окремих навчальних закладів, особливо педагогічних. Саме вони забезпечували професійну підготовку учителів, тобто безпосередньо впливали на розвиток суспільства. Також важливим напрямом сучасної історичної науки є дослідження наукової й освітньої діяльності попередніх поколінь науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток освіти, науки та культури України, формували традиції українського наукового та освітянського простору.

Важливе значення для вирішення цієї проблеми має ретроспективний аналіз історико-освітньої спадщини України, у тому числі недавно минулого. Це стосується періоду другої половини ХХ ст., коли здійснювався інтенсивний пошук шляхів формування нової системи підготовки педагогічних кадрів, здатної забезпечити радянську школу кваліфікованими фахівцями.

Для кращого розуміння специфіки подальшого реформування освіти в Україні важливе значення матиме аналіз попередніх освітніх реформ. Варто краще зрозуміти причини необхідності таких змін, досягнення та прорахунки, позитивні та негативні риси, реальні результати реформ, усвідомити роль старих освітянських традицій і нових європейських для визначення основних змін, яких потребує вища педагогічна освіта на сучасному етапі. У цьому контексті на увагу заслуговує й історія Уманського педагогічного університету, дослідження якої висвітлює широкий спектр питань, що потребує залучення

---

\* Джагунова Олена Ігорівна – кандидат історичних наук, викладач кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна);  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2129-9761>; e-mail: [olenadj\\_111@ukr.net](mailto:olenadj_111@ukr.net)

й критичного використання великої кількості та різноманітності джерел, як опублікованих, так і неопублікованих матеріалів.

У статті за основу взято документи, віднайдені в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Державного архіву Черкаської області, Уманського краєзнавчого музею, архіву Музею Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Джерельну базу заявленої теми також становлять матеріали періодики та електронні ресурси. У висвітленні загального тла на якому відбувалося становлення та розвиток Уманського закладу вищої педагогічної освіти джерелами також виступають джерела актового характеру, які висвітлюють розвиток освітянської галузі України. Це збірники опублікованих документів та офіційні сайти вищих органів влади України й ін.

За своїм походженням, змістом і науковою цінністю документи та матеріали, умовно можна умовно поділити на кілька груп:

1. документи архівних установ;
2. періодика;
3. електронні ресурси.

*Перша група джерел* – це документи архівів: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Державного архіву Черкаської області, Уманського краєзнавчого музею, архіву Музею Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Серед масиву архівних матеріалів теж можна виділити дві групи джерел:

1. постанови, розпорядження, накази, протоколи комісій, звіти та повідомлення керівництва інституту, навчальні плани, програми та пояснювальні записки до них. Згадані вище документи дають змогу показати головні напрями та результати роботи інституту в цілому, й окремих факультетів, про викладацький склад кафедр і зміст навчальних дисциплін, які викладались студентам.

2. матеріали та документи, що характеризують навчальний процес і наукову діяльність співробітників інституту. Це протоколи засідання ради інституту, факультетів, кафедр і звіти про їх роботу, в яких знаходимо багато даних про плани та результати діяльності різних структурних підрозділів навчального закладу, штатні розписи, списки студентів, особові справи керівників і викладачів інституту. Ці матеріали дали можливість показати особливості організації навчально-виховного процесу, науково-дослідницької роботи та роль у виконанні поставлених завдань окремих підрозділів інституту та керівників навчального закладу.

Значну джерелознавчу цінність становлять документи та матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України. З'ясуванню умов, у яких працювали науково-дослідні установи, науковці сприяло вивчення документів і матеріалів фонду Народного комісаріату освіти України (ф. 166)<sup>1</sup>. Вагомий фактологічний матеріал було використано з документів, що зберігаються у фонді 166 – Народний комісаріат освіти УРСР, описах 7, 9, 10, 11, 15 з томів 1-6<sup>2</sup>. Вони містять різнопланову інформацію статистичної звітності Міністерства освіти, річних звітів про роботу навчальних закладів і науково-дослідницьку їх роботу та багато іншого.

---

<sup>1</sup> Центральный державный архив высших органов власти и управления Украины (далее – ЦДАВО Украины). Ф. 166.

<sup>2</sup> ЦДАВО Украины. Ф. 166. Оп. 7; Оп. 9; Оп. 10; Оп. 11; Оп. 15.

У фондах ЦДАВО України зберігаються документи розвитку вищої освіти до 1992 р. З цього часу вони мали б надходити до Галузевого архіву Міністерства освіти і науки України. Проте нами встановлено, що науковці у цьому архіві на даний час можуть користуватися лише фінансовою документацією міністерства та навчальних закладів.

Серед знайдених документів фонду 199 ЦДАВО України особливе значення для дослідження мають довідки, доповідні записки, звіти про стан викладання навчальних предметів, про рівень знань студентів, а також дані, які стосуються проблем педагогічної освіти. Більшість матеріалів цих справ вперше вводяться до наукового обігу та значно розширюють уявлення про радянську систему підготовки учительських кадрів. Зібраний матеріал дав можливість проаналізувати регіональну практику розвитку вищої педагогічної освіти.

У цілому значення джерел, віднайдених у фондах ЦДАВО України, зводяться до того, що вони дозволяють проаналізувати загальноукраїнські і регіональні процеси та із загальної маси проблем розпізнати та виділити на перший план ключові, що впливали на розвиток вищої педагогічної освіти в Україні та історію Уманського педагогічного університету, зокрема.

Серйозний пласт архівного матеріалу виявлено у фондах Державного архіву Черкаської області, де головним об'єктом уваги стали документи фондів Р-1400 (Уманський державний педагогічний інститут). У його справах знаходяться дані про організаційну діяльність керівництва вищою педагогічною освітою, кадрові питання, статистичні матеріали. Окремі документи цього фонду дублюють інформацію, отриману в ЦДАВО України. Дослідження великої кількості справ також допомогли з'ясувати структури факультетів і штати кафедр, отримати матеріали про чисельність студентів, дізнатись про особливості організації навчально-виховного процесу та здійснення внутрішнього й зовнішнього контролю за роботою адміністрації і викладачів навчального закладу. Цінність цих справ посилюється тим, що значна частина архівного матеріалу вперше вводиться до наукового обігу.

Документи про початковий період існування Уманського інституту соціального виховання та господарські документи про діяльність знаходяться у фондах архівного відділу Уманського краєзнавчого музею. Це фонди УKM-18317/Д-6122. Папка з матеріалами з історії Уманського інституту соціального виховання за 1930-1932 роки, УKM-18318/Д-6123. Папка з матеріалами стосовно господарчих питань Уманського учительського інституту за 1935 р. та УKM-18319/Д-1624. Папка з документами Тальнівського робітфаку за 1935 р. Здебільшого вони дублюють документи, які зберігаються у фонді 166 ЦДАВО України.

У Музеї історії Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини у допоміжному фонді зберігаються документи, фотографії, речові експонати, книги.

Документальний фонд Музею складають оригінали та копії документів – анкети, свідоцтва та дипломи про закінчення інституту, дипломи про присудження наукових ступенів і звань, вітальні адреси та телеграми, листи, документи з особових справ студентства, а також друквані документи – програми конференцій, агітаційна продукція інституту/університету й інші матеріали з історії закладу освіти. Значну частину музейного фонду становлять фотодокументи.

Другу групу джерел становлять матеріали періодики, які наряду з іншими джерелами є фактологічним матеріалом для вивчення історії УДПУ імені Павла Тичини. Це сотні публікацій керівництва інституту, згодом університету та його співробітників, як у центральних, так і у місцевих періодичних виданнях, які висвітлюють окремі проблеми діяльності факультетів, кафедр, наукових підрозділів і науковців<sup>3</sup>.

Ці невеликі за обсягом публікації, дають можливість нам більше дізнатися про роботу факультетів і про роль викладачів кафедр в організації самостійної роботи студентів.

У 1990-х роках розвідки з історії Уманського педагогічного інституту з'являються у публікаціях преси різного рівня. Все більше публікацій цієї тематики з'являлося у період відзначення ювілейних дат окремих структурних підрозділів. Також публікуються статті з поодинокими моментами життя інституту та його структурних підрозділів.

У 1998 р. Уманський державний педагогічний інститут імені П.Г. Тичини реорганізовано в університет, що зумовило появу ще одного пласту публікацій присвячених саме цій тематиці у пресі різного рівня.

Незначна частина публікацій становлять повідомлення у центральних українських виданнях: «Радянська Україна», «Радянська освіта» й «Освіта України». Проте більшість статей про інститутське життя вийшла у світ на сторінках обласних і регіональних періодичних видань: «Уманська зоря», «Вечірні Черкаси. Умань» тощо.

Газетні публікації написані, головним чином, викладачами навчального закладу та мали інформаційно-популярний і звітний характер та містили у собі конкретний фактичний матеріал про відкриття нових факультетів і спеціальностей, навчально-виховний процес, наукову роботу, життя студентів. Вони віддзеркалюють атмосферу суспільного життя, дають уявлення про умови, в яких відбувалось становлення та розвиток вищої педагогічної школи в м. Умань. Очевидним є те, що автори цих статей намагалися донести свою інформацію, роздуми до більш широкого кола читачів. Разом з тим специфікою радянської преси було те, що в ній інколи подавалася критична інформація, але різних точок зору на розвиток педагогічної освіти в ній не було. У сучасних періодичних

---

<sup>3</sup> Школа-інститут: [про співпрацю Уманського педагогічного інституту імені П.Г. Тичини зі школами міста Умань]. *Уманська зоря*. 1986. 13 серпня. С. 2; *Леценко Л.* Слово єднає серця: до 60-річчя Уманського педінституту. *Уманська зоря*. 1990. 26 травня. С. 2; *Цимбал Н.* Українсько-Ізраїльський центр освіти, науки і культури. *Педагогічні вісті. Газета Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Вересень. 2012. С. 2; Філологічний факультет. *Педагогічні вісті. Газета Уманського педагогічного університету імені Павла Тичини*. 1999. № 3 (11). С. 3; Уманський феномен: спецвипуск про сьогоднішній Уманський педагогічний університет до його 75-річчя. *Освіта України*. 2005. 7-14 грудня; Уманський педагогічний університет – один із кращих вищих навчальних закладів країни. *Вечірні Черкаси*. 2011. № 25 (22 червня). С. 11; Скажи мені, хто твій учитель?: Уманському педінституту ім. П.Г. Тичини – 65. *Черкаський край*. 1995. 2 листопада; *Побірченко Н.С.* Уманський університет готує універсальних вчителів: інтерв'ю. *Нова доба*. 2003. 8 квітня; *Мищенко Н.* Уманський педагогічний звітує. *Рідна школа*. 1998. № 1. С. 56; *Мартинюк М.Т.* Здобутки і перспективи. *Педагогічні вісті. Газета Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2005. Спецвипуск (травень). С. 1; *Кузь В.Г.* «Наші люди в ...мегаполісі»: як готувати вчителя для національної школи: Уманському педінституту – 65. *Освіта*. 1995. 1 листопада; *Казидуб Г.* Вклад колективу факультету педінституту: [заплановано проведення семінарів, присвячених питанню розвитку хімічної промисловості]. *Уманська зоря*. 1964. 17 січня. С. 2; *Безлюдний О.* Статус педуніверситету IV рівня акредитації зобов'язує. *Педагогічні вісті. Газета Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2001. № 1 (жовтень). С. 2; А кому альма-матер: до 60-річчя Уманського педінституту. *Радянська освіта*. 1990. 9 жовтня. С. 21-22 та інші.

виданнях також здебільшого переважали статті, в яких характеризувалася діяльність педагогічного інституту, його підрозділів і викладачів лише у позитивному ракурсі. Критичного аналізу роботи навчального закладу в них ми не знаходимо.

Ще однією специфічною, *третьою групою джерел*, стали електронні (інформаційні) ресурси. У зв'язку з визнанням інформації як самостійного ресурсу, з'явилося поняття «Інформаційні ресурси» (документи та масиви документів, що зберігаються в інформаційних системах). Відповідно до традиційного визначення, історичним джерелом є «...носії історичної інформації, що виник як продукт розвитку природи і суспільних відносин і відбиває той чи інший бік людської діяльності». Оновлюванні веб-сайти, електронні енциклопедії тощо, як частина інтегрованого ресурсу, є специфічним різновидом електронних ресурсів, визначення якого пропонується Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій та інститутів<sup>4</sup>. Тобто, сайти чи публікації на них теж можна вважати історичним джерелом.

Електронними ресурсами виступають офіційний сайт Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та офіційних сайтів факультетів/інституту й інших структурних підрозділів університету<sup>5</sup>.

Серед офіційних веб-сайтів української історії, які представляють у мережі історичні матеріали від імені держави, нами використовувались, – сайти органів державної влади, державних науково-дослідних установ, зокрема Національної академії педагогічних наук України (НАПН України) та вищих навчальних закладів Міністерства освіти і науки України (МОН). Веб-ресурси органів державної влади представлені інтернет-сайтами й окремими мережевими проектами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства закордонних справ України, Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Державного комітету архівів України, Українського інституту національної пам'яті (УІНП), Служби безпеки України (СБУ)<sup>6</sup>.

Усі документи, незалежно від свого походження, дають уявлення про різні сторони діяльності Уманського педагогічного університету, але за змістом їх можна поділити на документально-організаційні матеріали та документи, які характеризують навчальний процес і наукову діяльність.

Таким чином, проведене дослідження демонструє важливість вивчення історії закладів освіти, адже це дає можливість відтворити становище української вищої педагогічної освіти у радянський період; процеси реформувань і перетворень системи вищої педагогічної освіти у незалежній Україні; процес організації та діяльності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, його навчальних підрозділів, створення навчально-матеріальної бази інституту, формування викладацького складу та контингенту студентів, організацію навчально-методичної та наукової роботи.

---

<sup>4</sup> Мина Ж.В., Пелешишин А.М. Інтернет-ресурси історії України в глобальній комп'ютерній мережі: інформаційне наповнення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія.* 2014. № 809. С. 106. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPDA\\_2014\\_809\\_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPDA_2014_809_22)

<sup>5</sup> Офіційний сайт Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. URL: <https://udpu.edu.ua/>

<sup>6</sup> Мірошник Р.В. Інтернет-ресурси історії України в глобальній комп'ютерній мережі: особливості формування, інформаційне наповнення, проблематика (1991–2010): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2011. С. 3.

*Olena Dzhahunova*

### **The History of Uman State Pedagogical University: the Classification of Sources**

**Abstract:** The article is an attempt to analyze, cover and systematize a source base of the history of Pavlo Tychyna Uman Pedagogical University. The author classified and systematized the complex of sources of the history of university, which made it possible to chronologically reproduce the state of higher pedagogical education in the Soviet period; the processes of reforms and transformations of the system of higher pedagogical education in an independent Ukraine; the process of organization and the activity of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, its educational divisions, the creation of educational and material base of the institute, the formation of teaching staff and student contingent, the organization of educational and methodological, scientific work.

According to the origin, content and scientific value, documents and materials may be roughly divided into several groups: documents of archival institutions; periodicals; electronic resources. Periodical materials are especially interesting and representative. Along with other sources they are factual materials for studying history of Pavlo Tychyna USPU.

All documents, irrespective of their origin, formulate the idea of various aspects of the activity of Uman Pedagogical University, but, in accordance with the content, they may be divided into documentational and organizational materials and documents characterizing an educational process and scientific activity.

**Keywords:** pedagogical university, Uman institute, institution of higher education, higher pedagogical education